

AZ UTOLSÓ MAGYAR KIRÁLY HALÁLA MEDDIG VOLT MAGYARORSZÁG ÁLLAMFŐJE IV. KÁROLY?

KÉPES GYÖRGY

Az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja

A SZERZŐ:

DR. KÉPES GYÖRGY

HABILITÁLT EGYETEMI DOCENS
ELTE ÁJK MAGYAR ÁLLAM- ÉS
JOGTÖRTÉNETI TANSZÉK

KEPES.GYORGY@AJK.ELTE.HU

2022. április 4.

1922. április 1-jén, madeirai száműzetésében spanyolnátha, azaz influenzafertőzés következtében elhunyt a 2004-ben II. János Pál pápa által boldoggá avatott IV. Károly, az utolsó magyar király.

Koronázás

Károly nem trónörökösként született. Édesapja a kicsapongó életviteléről ismert, szifiliszben fiatalon meghalt Ottó Ferenc főherceg, nagyapja Ferenc József osztrák császár és magyar király öccse, Károly Lajos főherceg volt. Rudolf trónörökös halála (1889) után Károly Lajos, majd az ő elsőszülött fia (IV. Károly nagybátyja), Ferenc Ferdinánd lett a kétközpontú birodalom országainak trónvárományosa. Csakhogy őt, mint közismert, Sarajevóban meggyilkolták, morganatikus

házasságából származó gyermekei pedig nem örökölhették a trónt. Így lépett elő örökössé az ifjú Károly főherceg, akit 1916. december 30-án koronáztak Magyarországon és társországai királyává.¹

A koronázási szertartásra Budán került sor, illusztris vendégek jelenlétében.

Bár a ceremóniát igyekeztek mindenben a történelmi hagyományoknak megfelelően lebonyolítani,² az eseményre árnyékot vetett az ekkor már több mint két esztendeje zajló nagy háború. IV. Károly fő célja a béke megteremtése volt, a világháborút azonban ő sem tudta megállítani, a háborús események maguk alá temették az Osztrák-Magyar Monarchiával együtt nemcsak az alig egy évszázada létező Ausztriai Császárságot, hanem Szent István több mint kilencszáz éves Magyar Királyságát is.

Az eckartsai nyilatkozat

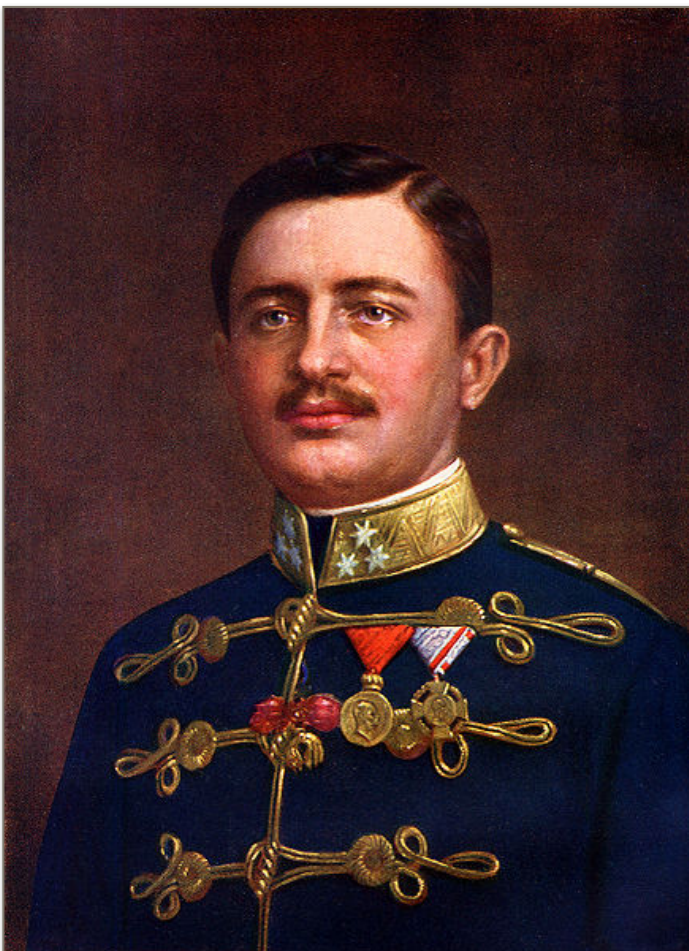
1918 őszén felgyorsultak az események, a Monarchia népeinek politikai vezetői „nemzeti tanácsokat” alakítottak, a frontról vert seregként hazatérő katonák kormányaik ellen fordultak. Forradalmi eseményekre került sor, melyek sodrában nemcsak a Monarchia mint dualista államalakulat, hanem a monarchikus államforma is megrendült.

Károly 1918. november 11-én, schönbrunni kastélyában lemondott az osztrák államügyek intézéséről, majd két nappal később az eckartsai rezidencián szinte szó szerint azonos nyilatkozatot tett a magyar államügyekről is: *„Trónralépésem óta mindig arra törekedtem, hogy népeimet minél előbb a háború borzalmaiból megszabadítsam, amely háború keletkezésében semmi részem nem volt. Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet szabad fejlődésének, mely iránt változatlan szeretettel vagyok áthatva. Ennélfogva minden részvételről az államügyek vitelében lemondok és már eleve elismerem azt a döntést, mely Magyarország jövőendő államformáját megállapítja.”³*

telről az államügyek vitelében lemondok és már eleve elismerem azt a döntést, mely Magyarország jövőendő államformáját megállapítja.”³

A nyilatkozat tehát nem tartalmaz mást, mint visszavonulást az államügyek vitelétől (ami a parlamentáris monarchiákban ekkor már szokásos megoldás volt), valamint annak a közjogi evidenciának az elismerését, hogy ha Ausztriában vagy Magyarországon kikiáltják a köztársaságot, ezzel a császári és királyi cím is megszűnik. (A köztársaságot Magyarországon november 16-án kiáltotta ki egy alkotmányos legitimitással nem rendelkező, forradalmi úton verbuválódott testület.) Bár maga a nyilatkozat nem tartalmaz trónlemondást, azaz a monarchia mint államforma és a történelmi alkotmány fennmaradása esetére csak az államügyektől való tartózkodást említi, ezzel együtt le kell szögezni, hogy megtetele pillanatában a magyar közjog világos és egyértelmű szabályokat tartalmazott a király lemondására nézve, amit az 1848. decemberi bécsi események (V. Ferdinánd magyar parlament által jóvá nem hagyott lemondatása, palotaforradalom) indokoltak.

Az 1867:3. tc. értelmében, ha IV. Károly le kívánt volna mondani a magyar trónról, a követendő eljárás az lett volna, hogy nyilatkozatát az 1848:3. tc. szerint ellenjegyezteti (ellenjegyzés híján az legfeljebb óhajnak tekinthető, közjogi relevanciájú elhatározásnak nem), majd megküldi az országgyűlésnek letárgyalásra és elfogadásra, az országgyűlés a lemondást törvénybe foglalja, amelyet pedig – még hivatalban lévő uralkodóként – magának IV. Károlynak kellett volna szentesítenie. Mindez ebben a formában sem 1918 novemberében, sem később nem történt meg.

Trónfosztás

Az, hogy IV. Károly nem kívánt lemondani, csupán a forradalmi eseményeknek nem akart vagy nem tudott ellenállni, több körülményből is világosan látszik. Egyrészt a nyilatkozat szövege sem tartalmaz trónlemondást, másrészt 1919. május 23-án, a svájci határhoz érve az egész nyilatkozatot visszavonta⁴ (még az államügyekkel kapcsolatos visszavonulásra vonatkozó akarathivatali írást is), harmadrészt pedig – mint az jól ismert – 1921-ben két alkalommal is megkísérelte a visszatérést.

A tavaszi visszatérési kísérlet még békés volt: jelezte Horthy Miklós kormányzó (de facto királyi helytartó) felé, hogy a továbbiakban nem tart igényt helyettesítésre, és Budapestre utazott, hogy az államfői teendők átvételéről tárgyaljon. Ez nem járt eredménnyel, Horthy ugyanis úgy reagált, hogy az antant fenyegetése miatt a királykérdés rendezése még nem időszzerű. A látszólagos visszavonulás után a király őszel határozott lépések megtételére szánta el magát. Miniszterelnököt nevezett ki (Rakovszky István volt nemzetgyűlési elnök, katolikus néppárti képviselő személyében), miniszteri kinevezéseket is aláírt, majd pedig fegyveres kísérettel indult a fővárosba a hatalom visszavételére. Hogy tényleges csatára nem készült, abból is látszik, hogy amikor Budaörsnél nem várt fegyveres ellenállásba ütközött („budaörsi csata”), megparancsolta a harc beszüntetését.⁵ Ezt követően végleg elhagyta az országot, a nemzetgyűlés pedig 1921. november 6-án törvényt hozott arról, hogy nem király Magyarországának többé (1921:47. tc., „trónfosztási törvény”). E törvény azonban – ahogy mondani szokták – több sebből vérzett. A nyilvánvalóan kényszerhelyzetben lévő gróf Bethlen István miniszterelnök mindez a törvényjavaslat indoklásába is beleírta: „*Idegen hatalmak a békeszerződésben is biztosított függet-*

lensége ellenére beavatkozni [Magyarország] belső ügyeibe. Olyan intézkedést követelnek tőle, amelynek a teljesítését a trianoni békeszerződés sem róta reá, és amely alkotmányának alapelveivel sem egyeztethető össze. E követelés elutasítása esetére pedig az országot fegyveres támadással fenyegetik.”⁶

Magyarország tehát nem volt szuverenitása birtokában a trónfosztásról szóló döntés meghozatalakor, ami azonban még ennél is lényegesebb: egy monarchiában az uralkodó felelőtlen, ennek megfelelően bár lemondását politikai úton ki lehet eszközölni (erre számos példát ismerünk, gondoljunk csak arra, ami 1905-ben Norvégiában II. Oszkár vagy 1936-ban Angliában VIII. Eduárdal történt), akarata ellenére a trónjától meg nem fosztható. Ahogy a korszak talán legkiválóbb közjogásza, Molnár Kálmán fogalmazott: „*A detronizálás forradalmi tény, az erőszak ténye, amit jogilag indokolni, a magyar jogra alapítani hiú kísérlet.*”⁷ A trónfosztási törvény meghozatala tehát – legalábbis materiális értelemben – bizonyosan alkotmányellenes cselekmény volt a nemzetgyűlés részéről.

Ehelyütt nincs arra mód, hogy az ellenérveket részletesen kifejtjük, csak megjegyezzük: még a „szabad királyválasztás” hívei sem állították, hogy a trónfosztás összefér egy monarchikus államformájú ország alkotmányos rendjével, inkább úgy próbálták érvelni, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia megszűnése vonta magával – a Pragmatica Sanctio szerinti együttbirtoklás lehetetlenné válása miatt – IV. Károly magyar királyi címének megszűnését, és a nemzetgyűlés csupán ezt a közjogi tényet deklarálta utólag.⁸

A király halála

A korabeli alkotmányjogászok túlnyomó többsége legitimista álláspontot képviselt, az 1918. no-

vember 15-én adott, együttbirtoklás megszűnésére alapozott szakvéleményével már az 1918-as forradalmi kormányzatot is legitimálni próbáló Kmety Károly (nem jelentéktelen) kivételével. Alkotmánytörténészként e sorok írójához is a történelmi alkotmány „betűjéhez” (ami ez esetben nem oximoron, hiszen az 1867:3. tc. írott normáiról is szó van) ragaszkodó értelmezés áll közel. Ezen az eszmei nyomvonalon haladva megállapíthatjuk, hogy IV. Károly nem mondott le a trónról; ha lemondott volna, ahhoz az országgyűlés nem járult hozzá; amikor már hozzájárult volna, Károly már bizonyosan nem kívánta a nyilatkozatát fenntartani; a trónfosztási törvény ellentmond a királyi felelőtlenség alkotmányos szabályának; ráadásul külső fegyveres fenyegetés hatása alatt született, így emiatt is érvénytelen; ha pedig formálisan érvényesnek tekintjük, akkor ugyanolyan „forradalmi” tett, mint a „népköztársaság” 1918. évi kikiáltása, azaz bizonyosan a magyar történelmi alkotmányon kívüli közjogi megoldás.

Mindezek alapján arra a kérdésre, hogy történelmi alkotmányunk értelmében meddig volt IV. Károly Magyarország királyja, jó szívvel csak azt a választ adhatjuk, hogy 1922. április 1-jén bekövetkezett tragikus haláláig. Ezen az 1921:47. tc. Pragmatica Sanctio hatályon kívül helyezésére vonatkozó, közjogilag érvényesnek tekinthető rendelkezése sem változtat, az ugyanis csak a jövőre vonatkozó (virtuális), nem pedig az aktuális királyi jogokat szüntette volna meg. Ha elfogadjuk, hogy a Habsburgok örökös királysága 1921. november 6-án megszűnt, Horthy kormányzói tisztsége 1922. április 1-jétől sui generis államfői méltóságnak tekinthető.⁹ Az 1930-as években még fel lehetett vetni a Pragmatica Sanctio hatályban maradásának kérdését – Bölöny József utalt is rá, hogy valójában Ottó főherceg a rex haereditarius¹⁰ –, azonban az 1946:1. tc. és az azóta született kartális alkotmá-

nyok, többek között a ma hatályos Alaptörvény B) cikk (2) bekezdése is köztársaságként határozzák meg Magyarország államformáját, ami a királyi trón betöltésével kapcsolatos további okfejtéseket értelmetlenné teszi.

Hivatkozások:

- Lásd: BEKE-MARTOS Judit - KÉPESSY Imre: *Koronázás a világháború árnyékában*. In: Glässer Norbert et al. (szerk.): „Fogadd a koronát...” Ünnepek és válság, hagyományok és reformkonceptciók. SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2021. 40-55. pp.
- A koronázásról részletesen lásd: MACZÓ Ferenc: *Az utolsó magyar királykoronázás. IV. Károly király és Zita királyné koronázási ünnepege Budapest 1916. december végén*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2016.
- Nemzetgyűlési irományok, 1920. I. kötet. 14.
- Ifj. BERTÉNYI Iván: IV. (Boldog) Károly. *Korunk* 2016. 8. sz. 54-63., 59. p.
- U.o.
- 1921:47. tc. indoklása, lásd: Nemzetgyűlési irományok, 1920. XII. kötet. 44-45. pp. (melléklet a 372. számú irományhoz)
- MOLNÁR Kálmán: *Magyar közjog*. 3. kiadás. Danubia, Pécs, 1929, 263. p.
- KMETY Károly: *Magyar közjog*. 6. kiadás. Grill Károly, Budapest, 1926, 202. p.
- KÉPES György: *A kormányzó. Királyhelyettes vagy de facto köztársasági elnök?* In: EL BEHEIRI Nadja - SZABÓ István (szerk.): *Viginti Quinque Annis II. Pázmány Press*, Budapest, 2020, 333-359., 355. p.
- BÖLÖNY József: *Királyi hatalom és kormányzói jogkör*. Viktória Nyomda, Budapest, 1933, 37. p.

Képek elérhetősége:

- oldal: Károly Ferenc József trónörökös főherceg arcképe, a Mein Österreich, mein Heimatland c. kiadványból (Bécs, 1915). https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c6/Erzherzog_Thronfolger_Karl_Franz_Josef.jpg/437px-osef.jpg
- Erzherzog Thronfolger Karl Franz J. [osef.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/c6/Erzherzog_Thronfolger_Karl_Franz_Josef.jpg/437px-osef.jpg) (Letöltés ideje: 2022. 03. 18.)